

บทที่ ๑

ประวัติและหลักฐานของศาสนาฮินดูในประเทศไทย

ชุมชนโบราณในประเทศไทยตั้งแต่ครั้งอดีตกาลนั้น มิได้เป็นกลุ่มชนที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือมีพัฒนาการด้วยตนเองตามลำพัง หากแต่ได้มีการติดต่อกับชุมชนอื่นๆมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว การติดต่อดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งคงเกี่ยวเนื่องกับการแลกเปลี่ยน/ค้าขายวัตถุดิบ หรือผลิตภัณฑ์ระหว่างชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญ¹

ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อารยธรรมจากภายนอกที่แพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดน เอเชียอาคเนย์ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วยนั้น น่าจะมาจากอินเดียและจีนเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจาก เหตุที่ว่าในสมัยนี้ได้มีการคิดพัฒนายานพาหนะ ประเภทเรือให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวอินเดียเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอกประเทศมากยิ่งขึ้น ก็คือ “พุทธศาสนา” ที่กำเนิดขึ้นก่อนหน้านี้นี้ เนื่องจากศาสนาดังกล่าว มิได้มีการแบ่งชั้นวรรณะเหมือนเช่นดังศาสนาฮินดู จึงทำให้การเดินทางที่จำเป็นต้องมีการติดต่อปะปนกับชนต่างชาติต่างวรรณะ กระทำได้กลมกลืนยิ่งขึ้นกว่าเดิม² สำหรับกรติดต่อดังกล่าวนี้ อินเดียกับดินแดนแถบ เอเชียอาคเนย์อย่างแพร่หลายนั้นคงเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ แล้ว แต่อารยธรรมอินเดียที่แพร่เข้ามาและก่อให้เกิดผลกับการเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์อย่างแท้จริงนั้นคงอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ เป็นต้นมา³

หลักฐานซึ่งแสดงให้เห็นถึงการติดต่อดังกล่าวนี้กับกลุ่มชนในดินแดนประเทศไทย นั้น อาจดูได้จากโบราณวัตถุที่พบตามภูมิภาคต่างๆของประเทศ อาทิ โบราณวัตถุประเภทลูกปัดหินคาร์เนเลียน สลักอักษรพราหมี ภาษาสันสกฤต ที่พบจากแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร โดยลูกปัดดังกล่าวได้รับการกำหนดอายุตามอักษรวิทยาว่า อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๕-๑๑ โดยประมาณ⁴ หรือที่แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ก็ได้พบโบราณวัตถุ

¹ เอียน โกลบเวอร์ , “การแลกเปลี่ยนระหว่างอินเดียและไทย ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์” ปัจจุบันของโบราณคดีไทย, แปลโดยพูลสุข เตมียานนท์ เอกสารของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, (ม.ป.ท. ๒๕๒๘), หน้า ๒๘.

² หม่อมเจ้าสุภัทระดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.๒๐๐๐ (กรุงเทพฯ:บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๕-b.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

⁴ กรมศิลปากร, โบราณคดีศึกษา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หัดศิลป์, ๒๕๓๑), หน้า ๙๗-๙๘.

จำนวนมากเช่นกัน ซึ่งนักวิชาการได้ให้ข้อสันนิษฐานกันว่า ที่นี้คงเป็นเมืองท่าสำคัญมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๘ แล้ว^๖ สำหรับ โบราณวัตถุที่พบและแสดงถึงการติดต่อกับทางอินเดียอย่างชัดเจนมีอยู่มากมาย ดังตัวอย่างเช่น เหรียญอินเดียรูปวัวและเรือ หรือตราประทับสลักจากหิน เป็นต้น ซึ่งตราประทับเหล่านี้บางชิ้นปรากฏอักษรที่กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๕-๑๑ จารึกอยู่^๖ ส่วนทางภาคกลางของประเทศ มีตัวอย่างโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านคอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี เป็นตัวอย่าง โดยได้พบลูกปัด รูปสัตว์แกะสลักด้วยหิน ตลอดจนภาชนะสำริดที่ใช้ในพิธีกรรม อันแสดงถึงการติดต่อระหว่างอินเดียและดินแดนของไทย มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗^๗

อย่างไรก็ตาม ในระยะเริ่มแรกของการติดต่อกับทางอินเดียนั้น ดูเหมือนว่าหลักฐานที่แสดงถึงอิทธิพลทางศาสนายังไม่ปรากฏเด่นชัดมากนัก จากการศึกษาร่องรอยของศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย ปรากฏว่า ได้พบร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพุทธที่ดินแดนภาคใต้ของประเทศ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นมา ดังตัวอย่างจากพระพุทธรูปประทับยืนปางเทศนาสมัยอมราวดีของอินเดีย(หรือสมัยอนุราชปุระของลังกา) ที่พบในเขตอำเภอสุโขทัย จังหวัดนราธิวาส ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุโขทัย เป็นต้น ส่วนร่องรอยของศาสนาฮินดูนั้น จากหลักฐานประเภทเอกสารจดหมายเหตุจีน ได้กล่าวถึงการนับถือศาสนาฮินดู ในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย มาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ แล้ว^๘ ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ค้นพบด้วยเช่นกัน ประติมากรรมรูปเคารพของศาสนาฮินดูที่เก่าที่สุดที่พบในดินแดนประเทศไทย คงจะได้แก่ ประติมากรรมรูปพระวิษณุ จากวัดศาลาตั้ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งแสดงให้เห็นถึง อิทธิพลของศิลปะอินเดีย แถบลุ่มน้ำกฤษณา ประติมากรรมชิ้นนี้จึงได้รับการกำหนดอายุไว้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐^๙ และนอกจากประติมากรรมวิษณุองค์ที่พบจากอำเภอไชยาชิ้นนี้แล้ว ยังได้พบพระวิษณุอีก ๒ องค์ ที่จังหวัด

^๖เรื่องเดียวกัน .

^๗เรื่องเดียวกัน .

^๘เขียน โกลบเวอร์, การแลกเปลี่ยนระหว่างอินเดียและไทยฯ, หน้า ๓๖.

^๙คงเดช ประพัฒน์ทอง, "ทัศนียประวัติจากเอกสาร โบราณและศิลปกรรม" โบราณคดีประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๓-๑๔๕.

^{๑๐}คงเดช ประพัฒน์ทอง, ไสวภูมิมณฑล บันทึกข้อความเสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๖, หน้า ๓.

^{๑๑}พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทัศนียก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐๔-๑๐๕ .

นครศรีธรรมราช (ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช และพิพิธภัณฑวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช) ซึ่งแม้มีลักษณะโดยรวมใกล้เคียงกัน แต่คงมีอายุหลังกว่าเล็กน้อย คือ อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ โดยประมาณ¹¹

หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ เป็นต้นมา ประติมากรรมเทวรูปเนื่องในศาสนาฮินดู จะพบกันอย่างแพร่หลายขึ้น ทั้งในเขตภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ เทวรูปเหล่านี้ กลุ่มใหญ่ทำเป็นรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ที่แบ่งออกได้เป็น ๒ หมู่ คือ หมวกคาคผ้าตรง และคาคผ้าเฉียง โดยหมวกคาคผ้าเฉียงนี้มีความคล้ายคลึงกับเทวรูปในศิลปะอินเดีย สมัยหลังคุปตะคือ สมัยราชวงศ์ปัลลวะของอินเดีย ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มาก¹² ส่วนรูปเคารพสำคัญของศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ประเภท “ศิวลึงค์” นั้น ก็ได้พบกันอย่างแพร่หลายเช่นกัน ศิวลึงค์ที่น่าสนใจชิ้นหนึ่ง ได้แก่ เอกมุขลึงค์ จากสถานีรถไฟหนองหวาย อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี ที่แสดงถึงอิทธิพลศิลปะคุปตะอย่างเด่นชัด จึงกำหนดอายุได้ว่าคงสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ โดยประมาณ¹³ นอกจากนี้ ยังได้พบเทวรูปอีกหลายองค์ที่มีอายุใกล้เคียงกันในเขตภาคกลาง เช่น ที่เมืองศรีเทพ เพชรบูรณ์ ดังตัวอย่าง ประติมากรรมรูปพระนารายณ์ พระกฤษณะ สุริยเทพ เป็นต้น¹⁴ ซึ่งประติมากรรมเหล่านี้บางองค์ก็แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะแบบเขมรด้วย¹⁵ สำหรับงานศิลปกรรมเนื่องในศาสนาฮินดูที่พบทางภาคใต้ของประเทศในระยะต่อมา อาจแสดงด้วยตัวอย่างเช่น กลุ่มรูปพระวิฆ्नุในปางโยคะสถานกมุรติ ที่พบจากเขาพระนารายณ์ อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔¹⁶ และประติมากรรมพระศิวะในปางครุฑ ที่เรียกว่า วฑูกะไกรพ พบที่อำเภอเวียงสระ สุราษฎร์ธานี ซึ่งแสดงถึง อิทธิพลศิลปะอินเดียแบบโจพะตอนต้น และกำหนดอายุได้ว่า คงอยู่ในราว พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖¹⁷ เป็นต้น

ศิลปกรรมสมัยทวารวดี ที่ส่วนใหญ่เจริญแพร่หลายอยู่ในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงเวลาเดียวกัน คือ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ นั้น แม้หลักฐานได้

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

¹² หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑-๑๓.

¹³ พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕, หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

¹⁴ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, หน้า ๑๒.

¹⁵ หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๕๕.

¹⁶ พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕, หน้า ๗๔.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔-๒๑๕.

บ่งบอกว่า มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักก็ตาม แต่ก็พบว่าเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเทพเจ้าของศาสนาฮินดูแฝงอยู่ด้วย อาทิ จากภาพสลักที่ถ้ำโพธิสัตว์ จังหวัดสระบุรี ได้แกะสลักผนังถ้ำเป็นภาพพระวิษณุ พระศิวะ มาเข้าเฝ้าดับฟังพระธรรมของพระพุทธองค์¹⁸ หรือ ภาพสลักหินรูปพระศิวะจากวัดเขาเหล็ก อำเภอเมือง ราชบุรี ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะหลังคุปตะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓¹⁹ ส่วนที่ แหล่งโบราณคดีจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ ก็ได้พบแผ่นดินเผาที่มีสองด้าน ด้านหนึ่งแสดงภาพศิวนาฏราช ส่วนอีกด้านเป็นพระอุมาในรูปแบบพิโรธ²⁰ และนอกจากการแสดงภาพเทพเจ้าของศาสนาฮินดูด้วยการสร้างเป็นรูปเคารพแล้ว ยังอาจแสดงออกผ่านทางสัญลักษณ์ด้วย อาทิ ภาพสลักบนแผ่นหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคล้ายลาด พบที่เมืองนครปฐมเก่า ซึ่งมีผู้รู้สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์นั้น²¹ มีลักษณะพิเศษคือ ส่วนตรงกลางแกะเป็นหลุมตื้น ด้านบนทำเป็นรูป คช-ลักษณะ และมีองค์ประกอบอันเป็นมงคลโดยรอบแผ่น แต่ที่สำคัญคือ มีเครื่องหมายมงคลกลุ่มหนึ่งแกะเป็นรูปสังข์ , อังกุฎ , ลูกประคำ และ วัชระ อันอาจจะหมายถึงเทพเจ้าสำคัญของศาสนาฮินดู ได้แก่ พระวิษณุ , พระศิวะ , พระพรหม และ พระอินทร์ ตามลำดับ²² ตัวอย่างโบราณวัตถุเหล่านี้ น่าจะแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของศาสนาฮินดู ที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตของกลุ่มชนทวารวดีได้ระดับหนึ่ง

เมื่ออิทธิพลของศิลปกรรมแบบเขมร (อันมีรากฐานมาจากอาณาจักรฟูนันที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ แล้ว)แพร่เข้ามายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก เราก็ได้พบเทวรูปเนื่องในศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาหนึ่งที่มีการนับถือกันมากของกลุ่มชนในอาณาจักรเขมร²³ ประติมากรรมรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดูในศิลปกรรมแบบเขมรเหล่านี้ ได้พบกันตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา อาทิ รูปพระนางอุมา จากอำเภอรัญประเทศ

¹⁸อมรา ศรีสุชาติ, ศิลปะถ้ำสมัยประวัติศาสตร์(ภาคกลาง ภาคใต้) (กรุงเทพฯ:รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑-๓๕.

¹⁹กรมศิลปากร ราชบุรี (กรุงเทพฯ :อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป , ๒๕๓๔) , หน้า ๑๐๒.

²⁰พิริยะ ไกรฤกษ์, “ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕.” นครสวรรค์: รัฐกิจกลาง (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๐.

²¹มยุรี วีระประเสริฐ, “ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕ (ตอนที่ ๑).” โครงการอบรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ศิลปะไทย ระดับมัธยมศึกษา ของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๓๐, หน้า ๔๕.

²²Nandana Chutiwong, “Auspicious Symbols in Dvaravati Culture of Thailand “ Ancient Ceylon Vol. 6, 1990 :181-185.

²³มโน กลีบทอง, “วัฒนธรรมร่วมแบบเขมรในประเทศไทย.” พัฒนาการอารยธรรมไทย (กรุงเทพฯ : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๖) , หน้า ๑๐๕-๑๐๘.

จังหวัดสระแก้ว (ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ)²⁴ เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีรูปพระคณปติ จากปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓²⁵ ส่วนประติมากรรมรูปอรรชนารีสวรร (รูปเคารพของพระศิวะและนางอุมารวมอยู่เป็นองค์เดียวกัน) จากจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕²⁶ ก็เป็นงานศิลปกรรมที่น่าสนใจยิ่งชิ้นหนึ่ง ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ มีประติมากรรมรูปวิษณุและรูปพระนางอุม่า จากปราสาทเขาพนมรุ้ง บุรีรัมย์²⁷ เป็นตัวอย่างศิลปกรรมแบบบาปวนของเขมรที่แพร่เข้ามาในระยะนี้ ส่วนในศิลปะแบบนครวัด ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ นั้นรูปพระศิวะจากอำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว²⁸ คงเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงความศรัทธาที่มีต่อศาสนาฮินดูได้เป็นอย่างดี

ในสมัยสุโขทัย ที่นักปราชญ์ส่วนใหญ่จัดว่าเป็นกลุ่มชนในวัฒนธรรมไทยอย่างแท้จริงนั้น แม้หลักฐานทางเอกสารและโบราณวัตถุสถาน ได้บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า ประชาชนในกลุ่มเมืองโบราณนี้นับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักก็ตาม แต่ความเชื่อและอิทธิพลของศาสนาฮินดูก็ยังแฝงในความเชื่อของผู้คนตลอดจนถึงประเพณีเกี่ยวกับราชสำนักอยู่มากทีเดียว ดังที่ปรากฏหลักฐานจากศิลาจารึกต่างๆหลายหลัก ที่กล่าวอ้างถึง พระนามเทพเจ้าของศาสนาฮินดูหลายพระองค์ อาทิเช่น

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ (ศิลาจารึกวัดศรีชุม) พุทธศักราช ๑๘๘๔-๑๘๑๐ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๓๗-๓๘ ได้กล่าวถึงการสรรเสริญเปรียบเทียบ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา ราชจุฬามณีศรีรัตนลึงกาทวีปมหาสามิเป็นเจ้า กับพระกฤษณะ (อวตารหนึ่งของพระนารายณ์) มีความว่า

- ๓๗) ดกา ๐ พระกฤษณะ...หากประดิษฐาน ๐
พระกฤษณะนั้น คือ ดนพระมหาสามิศรี-
ศรัทธา ราช จูฬามณีศรีรัตนลง-
๓๘) กาทิปเป็นเจ้า คือ ดนพระรามพระนารายณ์เทพ
จยุดิ หากเที่ยวในสงสารภพอัน โทล เกิด

²⁴ หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, หน้า ๑๘ และดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานศิลปกรรมแบบเขมรในไทยได้ใน มรว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย, หน้า ๕๕-๖๑.

²⁵ หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย, หน้า ๖๐-๖๑.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๖๕.

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

ไปมาแต่ ๐ เมตร...²⁹

ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร พุทธศักราช ๑๕๐๔ ด้านที่ ๑บรรทัดที่ ๕๐ - ๕๔ กล่าวถึงการประชุมฐานรูปพระศิวะ และพระนารายณ์ ในหอเทวาลัยที่ป่ามะม่วง มีความว่า

- ๕๐ รูปพระอิศวร...พระองค์...บริบูรณ์แล้ว
 ๕๑ ๑๒๑๗ ศก (ปี)ฉลุ วันศุกร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ
 เดือน ๘ ปุรวาษาฒ นักษัตรฤกษ์...
 ๕๒ เวลารุ่งเช้า เมื่อเสด็จประชุมฐานรูปพระมหেশ্বর
 รูปพระวิษณุ
 ๕๓ ในหอเทวาลัยมหาเกษตร
 ในป่ามะม่วง นี้ ...
 ๕๔ คาบส พรหมณ์ทั้งหลาย บูชาเป็นนิตย์
 ...ธรรม...³⁰

ศิลาจารึกปูชนียวัตถุขอม พุทธศักราช ๑๕๓๕ บรรทัดที่ ๑๕-๒๗ ซึ่งกล่าวถึงการทำสัตย์

สาบานระหว่างผู้เป็นใหญ่ในกรุงสุโขทัย โดยได้มีการอัญเชิญเทพต่างๆไว้ด้วย มีความดังนี้

- ๑๕ ...นเหศวร พระสทาศิพ...
 ๑๖ ...พระกิม พระอรชุน พระ...
 ๑๗ ...(ยู)ธิษถิร ทิรชนาม รามปรสุ
 ๑๘ ...(ร)ามลักษ์ พระศักดี พระ
 ๑๙ ...ที่จนนทีสี นรบัณเจติย ฤ
 ๒๐ ...พระเพติง พระพรุณ
 ๒๑ ...(ท)ธรด กูเวร อรรเชนทสุร
 ๒๒ ...(เทพค)านพเคราะห์ ทวาทศรา
 ๒๓ (คี)...จตาร ตารก ภูชค โภคินท
 ๒๔ ...(ครุ)ทธ เขจร กินนร กินรี ปัก
 ๒๕ ...สรรพสิทธิ รัย สิทธิ พิ
 ๒๖ (ทยาธร)...(ม)ณี ศรี อูมา
 เทวากามเทพ
 ๒๗ ...(ยมบ)าล ..มฤคยู

²⁹ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย (ม.ป.ท., ๒๕๓๖), หน้า ๗๕.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๒.

จตุโลกบาล ทศโลก...³¹

ศิลาจารึกถาป้อมกันอสณีบาด พุทธศตวรรษที่ ๒๐ พบที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง พิษณุโลก เป็นบทคาถาสำหรับป้องกันอสณีบาด โดยขึ้นต้นด้วย “โอม” แล้วจึงอัญเชิญเทพทั้งห้า เพื่อป้องกันอันตราย มีความว่า

โอม, ความพยายามเรียกพระนาม อันสำคัญสำหรับป้องกัน
อันตรายทั้งห้า ของพระศิวะที่สัมพันธ์กับนามว่า มุณี และพสุ
(พระวิษณุ) พร้อมด้วย พระอังกัตย(พระพรหม) พระปุลลหะ
(เทพฤาษี) และพระอมรุ ขอให้อสณีบาด จงห่างไกลไปใน
ที่แสนโยชน์ โอม ขอให้อสณีบาด จงห่างไปในที่ไกลๆ³²

ศิลาจารึกคำอธิบาย หลักที่ ๒๐๕ อักษรแบบสุโขทัย ภาษาไทย ปัจจุบันเก็บไว้ที่วัดศรี
โคมคำ จังหวัดพะเยา ซึ่ง ศ.ดร. ประเสริฐ ณ นคร กำหนดอายุไว้ว่า ไม่เก่ากว่ากลางพุทธศตวรรษที่
๒๐ เป็นเรื่องของสตรีชั้นสูง ประกอบบุคคลในพุทธศาสนา และอัญเชิญ เทพในเทว ปกรณัม มาร่วม
เป็นสักขีพยานมีความว่า

๑. (นบ)ขุนมารพระจตุ(บา-
๒. ล) พระอินทร พระพรหม พระยม พ-
๓. (ระ)(กาน) ลบารเมสุร พระพาย พระนาราย พ
๔. ..ลกายอสุร คู่หน้าเขาฝูงนี้อันมีในหก (คว-)
๕. ง ฟ้าห้าลานแผ่นดิน ท้าวอนันตจักรวาล จูงให้³³

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาศิลาจารึกสมัยสุโขทัย มีข้อสังเกตบางประการว่า ในสมัยนี้
อาจรับคตินิยมเกี่ยวกับระบบเทวราชของเขมรเข้ามาด้วย โดยผู้ที่นับถือและเลื่อมใสเทพและลัทธิ
ศาสนาฮินดูน่าจะเป็นพวกเขมร อันรวมถึงพราหมณ์ในราชสำนักบางส่วนด้วย เนื่องจากว่า เมื่อ
พิจารณาจากศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง (ในประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ เรียกว่าหลักที่ ๔) ที่เป็นภาษาเขมร
ได้กล่าวถึงการประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาฮินดูที่หอนเวทาลัยป่ามะม่วง แต่ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง
ภาษาไทย (หลักที่ ๕) กลับไม่ได้กล่าวถึงเรื่องดังกล่าวเลย ทั้งๆที่จารึกส่วนใหญ่เป็นเนื้อความ
เดียวกัน³⁴ ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการบางท่านจึงให้เหตุผลว่า อาจเป็นเพราะศิลาจารึกดังกล่าวมีวัตถุประสงค์

³¹เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

³²เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๓.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ (กรุงเทพฯ: สักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗-๔๘.

กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า ๔๐-๔๑

ประสงค์เพื่อการประกาศให้บุคคลสองกลุ่มที่มีพื้นฐานทางภาษา(และศาสนา)ไม่เหมือนกัน ได้รับทราบถึงพระราชกรณียกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มบุคคลที่ต่างกันเช่นนี้³⁵

หลักฐาน โบราณวัตถุซึ่งแสดงถึงความศรัทธาที่มีต่อศาสนาฮินดู ในครั้งสมัยสุโขทัย ศึกษาได้จาก การพบประติมากรรมสำริดกลุ่มหนึ่ง ที่หล่อเป็นรูป พระศิวะ พระวิษณุ พระพรหม พระหริหระ และพระนางอูมา สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับเทวรูปดังกล่าว ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททศิ ศิศกุล ได้ทรงศึกษาเอาไว้อย่างละเอียดแล้ว ในเอกสารเรื่อง “เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย” ซึ่งงานนิพนธ์ชิ้นนี้นับเป็นครั้งแรกของไทย ที่ได้นำเอาวิธีการลำดับ”วิวัฒนาการแห่งลวดลาย”มาใช้อย่างเป็นระบบ และได้ผลเป็นที่น่าเชื่อถือในระดับหนึ่ง³⁶

ต่อมาในสมัยอยุธยา อิทธิพลของศาสนาฮินดูก็ยังปรากฏอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีที่นิยมกล่าวถึงเทพผู้ทรงฤทธิ์ของศาสนาฮินดู มาเพื่อช่วยคุ้มครองคำสัตย์สาบาน หรือเพื่อช่วยปกป้องรักษา และอภิบาลสิ่งอันดั่งมต่าง ๆ ดังเช่น ลิลิตยวนพ่าย ที่ได้กล่าวถึง พระอิศวร พระพรหม และพระวิษณุ หรือ คำฉันท์คุณภูสิต์เมยกล่อมช้าง ก็อ้างถึงเทพเจ้าสี่พระองค์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม และ พระอัคนี เป็นต้น³⁷ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก ตลอดจนพระนามาภิไธย ของพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ ที่เปรียบเสมือนเป็นสมมติเทพ หรือเทวราชา แล้ว เห็นได้ว่าสิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแต่แฝงเอาไว้ด้วยหลักการปฏิบัติเนื่องในศาสนาฮินดูเกือบทั้งสิ้น³⁸ และจากเอกสารที่เล่าถึงเหตุการณ์ครั้งสมัยอยุธยา นี้ ได้พบว่า เคยมีพิธีกรรมที่อ้างอิงถึงเทพของศาสนาฮินดู การสร้างเทวสถาน ตลอดจนการหล่อเทวรูปเนื่องในศาสนาฮินดูอยู่หลายครั้ง ดังตัวอย่างเช่น ที่ปรากฏความในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์สมัยพระเจ้าปราสาททอง ว่า “...ศักราช ๕๕๘ ปีชวด อัฐศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้หล่อเทวสถานพระอิศวร พระนารายณ์ขึ้นมาตั้งยังชี่กุน...”³⁹

ในพิธีสิบศักราช ครั้งสมัยพระเจ้าปราสาททองนั้น พระองค์ได้โปรดให้ตั้งเขาพระสุเมรุ หน้าจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท โดยมีเขาไกรลาสและสัตตบริภัณฑ์รายล้อม และโปรดให้ “...ทริชาจารย์แต่งกายเป็นพระอิศวร พระพิฆณุ พระพายุ พระพิรุณ พระเพลิง พระยม พระไฟศพ

³⁵ จีรวัสตา คชาชีวะ ,พระพิฆเนศวร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิฆเนศ, ๒๕๓๑), หน้า ๖๘.

³⁶ หม่อมเจ้าสุภัททศิ ศิศกุล,เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๐๕).

³⁷ องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู,พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ในทางทรงอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๕.

³⁸ จีรวัสตา คชาชีวะ ,พระพิฆเนศวร์, หน้า ๖๕-๗๐

³⁹ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : โอเคียสแควร์ , ๒๕๓๕), หน้า ๕.

พระจันทร์ พระอาทิตย์ รูปเทพเจ้าทั้งสิบสองราศี แวดล้อมสมเด็จพระอมรินทราบหาราช โดยอันดับศักดิ์เทวราช...⁴⁰

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดให้หล่อเทวรูปเทพของศาสนาฮินดูขึ้นหลายองค์ ดังข้อความในพระราชพงศาวดาร ว่า

และในเดือนยี่ ปิวอกนั้นพระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพุทธเจ้าอยู่หัวบำเพ็ญพระราชกุศลนานาประการ แล้วให้หล่อรูปพระอิศวรเป็นเจ้าขึ้นสูงศอกคืบมีเศษพระองค์หนึ่งรูปพระศิวาทิตย์ขึ้นสูงศอกมีเศษพระองค์หนึ่ง รูปพระมหาวิฆเนศวรพระองค์หนึ่งรูปพระจันทราทิศวรรพระองค์หนึ่ง และรูปพระเจ้าทั้งสี่พระองค์นี้สวมทองนพคุณ และเครื่องอาภรณ์ประดับนั้นถมยาราชาชาติประดับแหวนทุกพระองค์ไว้บูชาสำหรับการพระราชพิธี...⁴¹

...ในปิวอก อัฐศกนั้น ตรีสให้หล่อรูปพระเทวกรรมสูงประมาณศอก มีเศษพระองค์หนึ่ง สวมทองเครื่องประดับมราชชาติ ครั้นปีระกานพศก พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการตรีสสั่งพระยาจักรีให้แต่งโรงราชพิธีบัญชีพรหมและชมรมสำหรับการพระราชพิธีทั้งปวงในทะเลญ้าตำบลเพนียด และทรงพระกรุณาตรีสให้หล่อพระเทวกรรมทองยี่น สูงศอกหนึ่งหุ้มด้วยทองเนื้อเจ็ดแล้ว และเครื่องอาภรณ์นั้นถมยาราชาชาติประดับด้วยแหวนไว้สำหรับการพระราชพิธีคชกรรม...⁴²

นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์เมื่อครั้งทำพิธีโสกันต์ของเจ้าฟ้าอนุกรมพรบวรราชกุมาร ที่โปรดให้ทำเขาไกรลาสขึ้นที่ท้องสนามหน้าพระที่นั่งวิหารสมเด็จมหาปราสาท และโปรดให้ตั้งมณฑปใหญ่ โดยมีมณฑปน้อยสองข้างขวาอยู่ “...มณฑปน้อยเหนือตั้งพระอิศวร พระอุมา พระพิฆเนศ มณฑปใต้ตั้งพระนารายณ์ พระลักษมี พระมหศวร มีเครื่องทรงนมัสการทั้งสองแห่ง...”⁴³

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๑๐.
⁴¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๒๒-๒๓.
⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.
⁴³ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ,ทำให้การขุดหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔), หน้า ๓๓-๓๔.

อย่างไรก็ตาม หลักฐานทาง โบราณวัตถุสถานที่แสดงถึงเทพของศาสนาฮินดู ดูเหมือนจะไม่ค่อยหลงเหลือให้เห็นเป็นรูปธรรมมากเท่าใดนัก แต่ก็อาจดูตัวอย่างได้จาก เทวรูปพระอิศวรดำริศ จากเมืองกำแพงเพชร ที่ระบุนุศักราชการสร้างว่าอยู่ใน พ.ศ. ๒๐๕๓ (สมัยรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒) ซึ่งเทวรูปองค์นี้มีคำจารึกอยู่ที่ฐานเทวรูป โดยมีข้อความที่น่าสนใจตอนหนึ่งว่า “...จึงเจ้าพรญาศรีธรรมมาโศกราชประดิษฐานพระอิศวรเจ้านี้ ไว้ให้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชร และช่วยเลิกศาสนาพุทธศาสตร์ และไสยศาสตร์ และพระเทพกรรม มิให้หม่นให้หมอง ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว...”⁴⁴ นอกจากนี้ก็ยังมีประติมากรรมสำริดรูปตรีมูรติ(?) ศิลปะสกุลช่างภาคเหนือ ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เทวรูปองค์นี้มีหล่อเป็นประติมากรรมมีสามพักตร์ ประทับนั่งยกพระขงฆ์ขาขึ้น ส่วนพระขงฆ์ซ้ายพับซ้อนไปด้านหลัง มีสี่กร พระกรคู่หน้าอยู่ในท่าอัญชลี ส่วนพระหัตถ์ขวาทรงสังข์ และพระหัตถ์ซ้ายทรงถือดอกบัว จากลักษณะเครื่องประดับเห็นได้ว่าคล้ายกับถนิมพิมพาภรณ์ของประติมากรรมในสมัยอยุธยา⁴⁵ และก็ยังอาจดูได้จากหน้าบันไม้จำหลักหลายแห่งของวัดในสมัยอยุธยาที่นิยมทำเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เช่น วัดหน้าพระเมรุ อยุธยา หรือ หน้าบันของวัดแม่นางปลื้ม ที่ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา อยุธยา⁴⁶ เป็นต้น ซึ่งคติการสร้างหน้าบันรูปนารายณ์ทรงครุฑนี้ได้สืบทอดต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ด้วยเช่นกัน อันแสดงถึงความกลมกลืนกันระหว่างศาสนาพุทธและฮินดูได้เป็นอย่างดี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ขนบธรรมเนียมและประเพณีพิธีกรรม ล้วนสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาเกือบทั้งสิ้น ซึ่งรวมไปถึง อิทธิพลของศาสนาฮินดูด้วย ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ของรัชกาลที่ ๑ โดยพระองค์ได้โปรดให้ตั้งมณฑปที่ตรงพระกระยาसनที่ชั้นชานชาลา ข้างพระที่นั่งอมรินทราภิเษก โดยในพระราชพิธีนี้ ได้มีการตั้งโรงพิธีพราหมณ์ขึ้นด้วย ดังความว่า

...และตั้งโรงพิธีพราหมณ์หน้าพระที่นั่งประดับด้วย ราชวัตร
ฉัตรกระดาด ๕ ชั้น มีต้นกล้วย ต้นอ้อย และดอกหมาก
ดอกมะพร้าว ห้อยตามมุมราชวัติ และเชิญเทวรูปทั้ง ๗ องค์

⁴⁴ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ โบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค ๑ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐), หน้า ๒๘-๓๐.

⁴⁵ Theodore Bowie, M.C. Subradradis Diskul, A B Griswold, The Sculture of Thailand (Australia; Norman J Field & Company Pty Ltd., 1976/77), p.101, fig.72.

⁴⁶ Elizabeth Moore, Philip Stott and Suriyavudh Sukhasvasti, Ancient Capitals of Thailand (London; Thames and Hudson, 1996), pp. 248-249

ออกตั้ง คือ พระปรเมศวร พระพรหมธาดา พระนารายณ์
พระเทวกรรม พระพินเนศวร พระอุมาภควดี พระลักษมี ตั้ง
เครื่องเบญจकरणพวรรค หม้อกุ่มท์เตากุ่มท์ใหม่เพลิง และ
ไตรทวารฟ้าด้วยไม้ซีก ประดับด้วยไม้ไผ่อุณาเทวพรหม
โองการทิศละ ๓ วัน ทั้ง ๘ ทิศ ตั้งกรดสังข์...⁴⁷

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ทรงตั้งคณะพราหมณ์ขึ้นมารับสนองพระราชโองการมาตั้งแต่
เริ่มต้น โดยแต่งตั้งเป็นพราหมณ์ในราชสำนัก เพื่อให้คำปรึกษาและประกอบพระราชพิธีสำหรับ
พระนคร ซึ่งก็ได้ปฏิบัติกันสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน⁴⁸ และพร้อมกันนั้นยังโปรดให้สร้างเสาชิงช้าและ
เทวสถาน(โบสถ์พราหมณ์)ขึ้น⁴⁹ และในปัจจุบันเทวสถาน โบสถ์พราหมณ์ก็ยังถือเป็นสถานที่สำคัญ
ของพระนครอยู่เช่นเดิม

พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ในรัชสมัยต่อมา ทรงให้ความสำคัญ
กับศาสนาฮินดูอยู่โดยตลอด ดังตัวอย่างจาก พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ที่พระราชทาน ไปถึงพระองค์เจ้าปัทมราช ที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๓ ตอนหนึ่ง
ว่า “...รูปพระนารายณ์ซึ่งรับสั่งให้พระศิริธรรมมุนีคุมเข้ามานั้น เป็นของดีเป็นของรามราช พระ
นารายณ์ปางนี้ที่ในกรุงก็ยังมี มีแต่ตัวอย่างโบราณเขาเขียนไว้ ในสมุดตำรา แต่เสียดายคนที่ดูได้
นั้น รังแกเอศรีไปทุบ ไปหักคอก ไปหักแขนเสีย บัดนี้กระหม่อมฉันได้ให้ช่างต่อแขนเข้าได้แล้ว ทำ
ให้ทรงเทพศาสตรเป็นตรีศูรคามยาวอย่างรูปตัวอย่างที่โบราณเขียนไว้ แต่บัดนี้ยังคิดคัดคอกเข้าไม่
จะให้สนิท การก็ยังไม่แล้ว ยากอยู่ เพราะไม่หล่อคอกในไฟตามที่เสด็จรับสั่งห้ามมานั้น...”⁵⁰

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ.๒๔๑๑ ส่วนหนึ่งของพระราชพิธี
นี้ได้แก่การถวายพระราชอุทิศเครื่องพลีกรรมให้เจ้าพนักงานเชิญไปบวงสรวงเทวดา ณ เทวสถานที่
ต่างๆ ๑๕ แห่ง⁵¹ เป็นต้น นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ พระราชพิธีสิบสอง
เดือน ซึ่งแสดงถึงความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับพระราชพิธีเนื่องในศาสนาฮินดูดังกล่าวด้วย

⁴⁷ องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕, หน้า
๑๕๔.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕-๒๔๕.

⁵⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๔๒๕.

⁵¹ องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕, หน้า
๑๗๖-๑๗๗.

และสำหรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ได้โปรดให้สร้าง เทวาลัยพระกณศุข ขึ้นที่สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งที่พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม⁵² นอกจากนี้ ยังพบว่า พระองค์ทรงมีความเชี่ยวชาญในด้านการศาสนาและวรรณคดีเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเกี่ยวกับ วรรณคดีทางศาสนาฮินดู และได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือขึ้นหลายเล่ม อาทิ พระเป็นเจ้าของ พราหมณ์ พระนลคำหลวง สามัคคีเสวก เป็นต้น โดยเฉพาะ ลิตตินารายณ์สิบปางนั้น ถือได้ว่าเป็น งานพระราชนิพนธ์ที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแนวคิดของคัมภีร์นารายณ์สิบปางตาม โลกทัศน์ของไทยแบบเก่าไปโดยสิ้นเชิง

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะได้ทรงพระราชนิพนธ์ “นารายณ์สิบ ปางลิติต” ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖ นั้น สังคมไทยได้รับรู้เทพปกรณัมเหล่านี้มาบ้างแล้ว โดยพบว่ามี หนังสือหรือคัมภีร์เก่าหลายเล่มที่กล่าวถึงเทวนิยายของเทพฮินดูเหล่านี้ ซึ่งได้นำมาดัดแปลงให้เข้า กับรสนิยมของสังคมไทยแล้ว ดังจะเห็นได้จากต้นฉบับตัวเขียน “คัมภีร์นารายณ์สิบปาง” อันเป็น หนังสือเก่า ซึ่งจากคำนำของกรมศิลปากร ที่ปรากฏในหนังสือนารายณ์สิบปางฉบับ โรงพิมพ์ หลวง(แห้ว)ปาง ได้กล่าวไว้ว่า “...จะเห็นได้ว่าต้นเค้าเรื่องในนารายณ์ ๑๐ ปางฉบับเก่าของเรา เป็น คติของฝ่ายไสวะ คือพวกที่นับถือศิวะหรืออิศวรเป็นใหญ่ ต้นฉบับนารายณ์ ๑๐ ปางของเรา จึงน่า จะได้เข้ามาจากอินเดียได้ ...อีกอย่างหนึ่งในตอนสุดท้ายแห่งหนังสือเล่มนี้ กล่าวว่ แปลจากอักษร คฤณฑ์ ตามคัมภีร์ไสยศาสตร์ ก็ยังเป็นหลักฐานให้เห็นได้ชัดขึ้นว่า มาจากอินเดียฝ่ายใต้ เพราะตัว อักษรคฤณฑ์ เป็นอักษรของชาติทมิฬ...”⁵³ สำหรับหนังสือนารายณ์สิบปางตามโลกทัศน์แบบเก่า (ก่อนหน้าที่จะปรากฏพระราชนิพนธ์ เรื่อง “นารายณ์สิบปาง ลิติต”) ที่ได้รับการตีพิมพ์แล้วได้แก่ ฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ , ฉบับโรงพิมพ์หลวง ตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ , ฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖ และเมื่อกลางปี ๒๕๔๐ นี้ ศ.ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ได้ศึกษาต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์นารายณ์สิบปางที่เป็นสมุดไท ๒๕ เล่ม และนำฉบับที่ ๑-๔ มาตีพิมพ์ไว้เป็นภาคผนวก ในหนังสือเรื่อง”คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคน ไทย”⁵⁴ ซึ่งนับว่าเป็นผลงานการศึกษาล่าสุดที่มีอยู่ในขณะนี้

คัมภีร์นารายณ์สิบปางเหล่านี้ แม้จะรับรู้กันว่าเป็น “หนังสือของเก่า” แต่ก็ยังไม่สามารถ ทราบได้ว่า มีการเขียนขึ้นตั้งแต่สมัยใดแน่ชัด อย่างไรก็ตามจากการสอบค้นต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓.

⁵³ นิยะดา เหล่าสุนทร, คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคนไทย (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์แม่คำผาง ,๒๕๔๐) , หน้า ๑๒-๑๓.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๑๒๒-๒๓๕.

ดังกล่าวที่เก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติ โดย คร.นิยะดา เหล่าสุนทร พบว่ามีสมุดไทย เลขที่ ๑๖ ได้ระบุถึงปีที่สร้างไว้ว่า ตรงกับศักราช ๑๒๑๖ (พ.ศ.๒๓๕๙) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และท่านยังได้สรุปไว้ว่า สมุดไทยเล่มอื่นๆ (ทั้งหมดรวม ๒๕ เล่ม) ก็คงสร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน เพราะมีเนื้อความส่วนใหญ่ตรงกัน แสดงว่าคงจะมีการคัดลอกต่อกันมา^{๕๕} ด้วยเหตุนี้อาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า อย่างน้อยคัมภีร์นารายณ์สิบปาง น่าจะเป็นที่รับรู้กันมาแล้วก่อนสมัยรัชกาลที่ ๓ และคงได้รับความนิยมกันเพิ่มขึ้นในรัชสมัยนี้ เนื่องจากพระองค์ทรงโปรดให้มีการฟื้นฟูศิลปวิทยาการและวรรณคดีขึ้นอย่างกว้างขวาง^{๕๖} และสิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ ในรัชสมัยนี้ได้มีการนำเอาวรรณกรรมชาดกและบทละครต่างๆกว่า ๓๐ เรื่อง มาเขียนไว้ที่ผนังบานแพนงประตู/หน้าต่าง ของอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม^{๕๗} ซึ่งการพบกลุ่มภาพเทพเนื่องในนารายณ์สิบปางบนบานประตู/หน้าต่างของพุทธสถานแห่งเดียวกันนี้ ก็อาจมีความเกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางในระยะนี้ด้วยก็เป็นได้

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ “นารายณ์สิบปาง ลิลิต” ขึ้นนั้น พระองค์ได้ทรงศึกษาเรื่องนี้มาเป็นอย่างดีด้วยการเปรียบเทียบทั้งจากคัมภีร์นารายณ์สิบปางตามโลกทัศน์ของไทยแบบเดิม และคำรณภาษาต่างประเทศ จากนั้นจึงทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น โดยทรงใช้ข้อมูลตามหนังสือ HINDU MYTHOLOGY ของ J.WILKINS เป็นหลัก หนังสือพระราชนิพนธ์ฉบับนี้ เกิดจากเมื่อครั้งที่พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดกระบำแบบหลวงเรื่อง “ศุภลักษณ์ว่าครูป” เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๖๔ ซึ่งในระบำนั้น มีบทกล่าวถึง พระนารายณ์แสดงปางต่างๆ ให้นางศุภลักษณ์ดู สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี(พระนางเจ้าอินทรศักดิศจี) มีพระราชประสงค์อยากทราบเรื่องอย่างพิเศษ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์ “นารายณ์สิบปาง ลิลิต” ขึ้น เพื่อพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี เนื่องในวโรกาส พระชนมายุครบ ๒๑ พรรษา ในวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๖๖ ดังที่ปรากฏในโคลงนำเรื่องว่า

เรื่องนี้ข้าแต่งให้ ราชนี
อินทรศักดิศจี นิม্ন้อง

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๕.

^{๕๖} กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ประชุมพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: บริษัทวิศวรรี เพาเวอร์พอยท์, ๒๕๓๐), บทนำพระราชประวัติ ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^{๕๗} วรรณิกา ณ สงขลา, “การบรรยายพิเศษ เรื่อง ลักษณะและการศึกษาภาพจิตรกรรม สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว”, การบรรยายเฉลิมพระเกียรติ ๒๐๐ ปีพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๒๔.

โดยเธอกล่าววาทิ เจริญแต่ง
 ซึ่งจำเพาะเหมาะต้อง จิตข้าประสงค์
 เรื่ององค์วิษณุให้ อวดตาล
 เคยชอบมาแต่กาล เมื่อน้อย
 ครั้นใหญ่ก็เพียรอ่าน คั้นเรื่อง
 จึงอาจจะเรียงร้อย เรื่องขึ้นคังใจ...⁵⁸

ซึ่งพระราชนิพนธ์ดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของความเชื่อในเทพปกรณัมของฮินดูตามโลกทัศน์เดิมของไทย มาสู่การรับรู้เรื่องเทวนิยายฮินดูตามแบบอย่างสากลที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้นอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อและความศานาฮินดูในปัจจุบัน มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในส่วนพระราชสำนักเท่านั้น แต่ประชาชนทั่วไปก็ยังให้ความเชื่อถือเทพของศาสนาฮินดูเหล่านี้อย่างมาก ดังจะเห็นได้จาก การ बनบานต่อศาลท้าวมหาพรหม ที่ โรงแรมเอราวัณ กรุงเทพ⁵⁹ เป็นต้น นอกจากนี้ในปัจจุบันก็ยังมีการสร้างเทวาลัยและรูปเคารพของพระเป็นเจ้าในศาสนาฮินดู เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระคณิศ พระอินทร์ ไว้ที่หน้าห้างสรรพสินค้า สถานศึกษา ตลอดจนบริษัท ห้างร้านต่างๆอีกหลายแห่ง เพื่อให้ช่วยปกป้องรักษาและเอื้ออำนวยประโยชน์ให้กับผู้บูชา ณ สถานที่นั้นๆ ซึ่งความเชื่อดังกล่าว ก็ดูค่อนข้างกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีรากฐานมาจากการผสมผสานอิทธิพลและความเชื่อของศาสนาต่างๆ เข้าด้วยกัน มาตั้งแต่ครั้งอดีตกาลแล้ว

⁵⁸ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร มหาวชิราวุธ พระ, นารายณ์สิบปาง ลิลิต (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๑ (คำนำ).

⁵⁹ Trilok Chandra Majupura , Erawan Shrine and Brahma Worship in Thailand (Bangkok ; Craftman Press ,1993),pp.82-114.